

Claudia van Kruistum (2013), *Changing engagement of youth in old and new media literacy*. (Proefschrift). Utrecht: Universiteit van Utrecht. ISBN 978 94 6191 983 0, 166 blz.

Het proefschrift van Claudia van Kruistum gaat over jongeren en hun buitenschoolse lees- en schrijfactiviteiten, die aan verandering onderhevig zijn door de toenemende invloed van digitale technologie. Het overkoepelende doel van de vier deelstudies die worden gepresenteerd, is veranderingen in geletterdheid bij jongeren te onderzoeken via vragen als:

- Welke geletterde activiteiten ontplooiën jongeren buiten school?
- Waarvoor worden oude en nieuwe media gebruikt?
- Welke betekenis hebben oude en nieuwe media voor jongeren?
- Verandert dit in de loop van de middelbare school?

Het onderzoek is deel van een groter project waarin factoren zijn onderzocht die invloed hebben op de lees- en schrijfontwikkeling van vmbo-leerlingen, het SALSA-project (zie <http://salsa.socsi.uva.nl>). Daarom is het sterk toegespitst op jongeren die vaak, maar niet altijd, moeite hebben met lezen en schrijven op school en die een groter risico lopen om gedemotiveerd te raken. Ook ligt er sterke nadruk op de functies van oude en nieuwe media die van belang kunnen zijn voor het ontwikkelen van schoolse vaardigheden.

In het eerste hoofdstuk van haar proefschrift bespreekt Van Kruistum de vraag wat *geletterdheid* inhoudt. In de traditionele psychologische benadering verwijst het begrip naar kunnen lezen en schrijven, waarvoor verscheidene soorten kennis en vaardigheden nodig zijn, zoals technische leesvaardigheid, grammaticale kennis, spellingvaardigheid, woordenschat en kennis van lees- en schrijfstrategieën. Tegenwoordig wordt geletterdheid vaak breder opgevat, namelijk als het vermogen zulke vaardigheden toe te passen in een sociale context. Volgens deze socioculturele benadering, waar Van Kruistum bij aansluit, kun je een geletterde activiteit niet los zien van het doel dat deze dient en de betekenis ervan voor een individu. Voorstanders van deze benadering zien geletterdheid dan ook als veel meer dan het kunnen lezen van een boek of het schrijven van een brief; ook gesproken taal kan eronder vallen, of een bepaald soort gebruik van nieuwe media. Formeel taalgebruik, vaak gezien als kenmerkend voor geletterdheid, kan ook voorkomen in gesproken taal, bijvoorbeeld een lezing of een debat. Nieuwe media maken multimodaliteit makkelijker, het combineren van schrift met illustraties, geluid en/of bewegend beeld.

Om dit brede begrip van geletterdheid te kunnen definiëren en meten heeft Van Kruistum aansluiting gezocht bij de Facet Theory. Daarin wordt een complex fenomeen als geletterdheid in de breedte en de diepte verkend door verschillende relevante dimensies ofwel “facetten” vast te stellen en

FACETTEN & SUBCATEGORIEËN		VOORBEELDEN	
A. Modaliteit	a1	Ongemedieerd, multimodaal	gesprek in het echt, lezing
	a2	Gemedieerd, oraal	telefoongesprek, radio
	a3	Gemedieerd, gedrukt	boek, krant, tijdschrift, brief
	a4	Gemedieerd, multimodaal	computer, mobiele telefoon, tv
B. Type	b1	Productief / interactief	schrijven, spreken, bewerken
	b2	Consumptief	kijken, lezen, luisteren
C. Afstand in tijd en ruimte	c1	Zelfde tijd en plaats	gesprek in het echt, musical
	c2	Zelfde tijd, andere plaats	telefoongesprek, msn'en
	c3	Andere tijd en plaats	boek, e-mail, internetforum
D. Sociale afstand	d1	Klein	vriend(in), klasgenoot, naast familielid
	d2	Groot	auteur, leraar, winkelier, onbekende
E. Functie	e1	Instrumenteel	praktische informatie, afspraak maken
	e2	Sociaal / entertainment	contact houden, voor plezier / ontspanning
	e3	Epistemisch	kennisgaring, creatieve expressie

Tabel 1. Facetten en subcategorieën met voorbeelden

die systematisch met elkaar te combineren. Tabel 1 laat het resultaat zien. De facetten zijn gebaseerd op een literatuuronderzoek waarin kenmerkende eigenschappen van geletterde activiteiten zijn vastgesteld in relatie tot de mogelijkheden die nieuwe media bieden.

Vervolgens heeft Van Kruistum een meet-

instrument geconstrueerd: de subcategorieën van de vijf facetten zijn gecombineerd tot een vragenlijst met 65 items. Voorbeelden van vragenlijstitems zijn: ‘Praat je wel eens met vrienden of familie over maatschappelijke onderwerpen, zoals politiek of milieu?’ (a1,b1,c1,d1,e3), ‘Lees je wel eens voor

je plezier een tijdschrift, bijvoorbeeld over mode of computergames?’ (a3,b2,c3,d2,e2) en ‘Surf je wel eens naar websites om leerzame informatie te vinden, bijvoorbeeld Wikipedia of Kennisnet?’ (a4,b2,c3,d2,e3). De vragenlijst ligt ten grondslag aan alle vier de uitgevoerde deelstudies.

Eerste deelstudie

In deze studie, uitgevoerd in 2008, zijn patronen onderzocht in de geletterde activiteiten van 70 jongeren uit de eerste klas van vmbo basis en kader. De frequentie en duur van de activiteiten zijn gemeten (van nooit tot meer dan twee uur per dag) evenals het belang dat de jongeren aan elke activiteit hechtten, via de vraag hoe erg ze op een schaal van 1 tot 10 de activiteit zouden missen als ze die niet meer konden doen.

In de analyses zijn ongemedieerd contact (a1,c1) en drie typen media met elkaar geconstrast, namelijk gedrukte media (a3,c3), synchrone nieuwe media (a4,c2) en asynchrone nieuwe media (a4,c3). Bij elk contrast is gekeken of er een effect was op frequentie/duur was van sociale afstand (klein, groot) en functie (sociaal-entertainment, instrumenteel, epistemisch). Vervolgens is onderzocht of de gevonden patronen correspondeerden met de belangsscores van de respondenten.

Bepaalde functies bleken nauw verbonden te zijn met bepaalde media. De patronen in met name het synchrone gebruik van nieuwe media leken erg op de patronen van ongemedieerd contact: beide werden vooral gebruikt in communicatieve contexten met een sociaal-entertainment doel en een kleine sociale afstand tussen betrokkenen. De vmbo-jongeren uit het onderzoek bleken weinig ervaring te hebben met het gebruik van nieuwe media in formele contexten; in zulke situaties werden vooral oude, gedrukte media gebruikt. Voor het overige gebruikten de jongeren de gedrukte media veel minder vaak dan de nieuwe media en hechtten ze er

minder belang aan.

Nieuwe media bleken al met al buiten school nauwelijks te worden gebruikt in een formele communicatieve context en voor epistemische doeleinden.

Tweede deelstudie

In deze studie zijn de “medialeefstijlen” onderzocht van 503 leerlingen uit leerjaar 2 van alle niveaus van het voortgezet onderwijs (waarvan 97,4 % een eigen mobiele telefoon had en 99 % thuis internet). Het onderzoek werd uitgevoerd in 2009. De medialeefstijlen zijn geïdentificeerd via clusteranalyse: jongeren zijn gegroepeerd op basis van de frequentie/duur waarmee ze soortgelijke media gebruikten voor soortgelijke functies en binnen soortgelijke sociale contexten. Elke groep is vervolgens getypeerd aan de hand van facetten die sterk geassocieerd waren met een specifieke medialeefstijl. Ook is gekeken hoe de verdeling binnen elke medialeefstijl was tussen jongens en meisjes en tussen vmbo- en havo/vwo-leerlingen.

Uit de analyses kwamen vier medialeefstijlen naar voren:

- *media-omnivoren*, die alle typen media gebruiken voor verschillende functies in diverse sociale contexten. Zij zijn actief met alle mogelijkheden die de nieuwe media bieden, maar evenzeer met direct contact en gedrukte media. Alleen online gamen past niet bij hun medialeefstijl.
- *netwerkers*, die vooral gericht zijn op het in contact staan met bekenden en daarvoor diverse communicatiemiddelen gebruiken. Anders dan bij de vorige groep maken zij weinig tot geen gebruik van gedrukte media en speelt de epistemische functie in hun mediagebruik amper een rol.
- *gamers*, die sterk gefocust zijn op het gebruik van nieuwe media voor entertainment in een communicatieve context gekenmerkt door een grote sociale afstand.
- *laagfrequente gebruikers*, die nauwelijks welk

medium dan ook gebruiken en vooral gericht zijn op direct contact met vrienden en bekenden.

Verschillen tussen jongens en meisjes blijken veel groter dan verschillen tussen leerlingen van verschillende opleidingsniveaus. Jongens zijn vaker gamers en laagfrequente mediagebruikers dan meisjes, en meisjes zijn vaker media-omnivoren en netwerkers. Havo/vwo-leerlingen zijn vaker media-omnivoren dan vmbo-leerlingen, maar verder zijn er tussen beide groepen geen significante verschillen.

De deelstudie laat aanzienlijke verschillen zien tussen jongeren in de manier waarop ze oude en nieuwe media combineren, terwijl ze allemaal dezelfde toegang hebben tot de onderzochte media. Een medialeefstijl komt tot stand door een combinatie van onderling afhankelijke factoren, namelijk de aantrekkingskracht van het medium zelf, het doel waarvoor het wordt gebruikt en de sociale context waarbinnen dat gebeurt.

Derde deelstudie

Dit is een longitudinale studie waarin veranderingen zijn onderzocht in de geletterde activiteiten van dezelfde 70 jongeren uit vmbo basis en kader als in de eerste deelstudie, in de jaren 2008-2010. De hoofdvraag was of deze activiteiten waren veranderd in de eerste drie jaar van het voortgezet onderwijs, en zo ja, welke facetten daarmee in verband gebracht konden worden.

Over het geheel genomen bleek geletterde activiteit, zoals gedefinieerd in dit onderzoek, af te nemen van de eerste tot de derde klas. Bij meisjes gebeurde dit in sterkere mate dan bij jongens, zodat ook de verschillen tussen meisjes en jongens in dit opzicht afnamen.

Activiteiten die afnamen waren diegene die plaatsvonden in formele contexten en gekenmerkt werden door een grote sociale afstand. Dat betekende dat jongeren bijvoorbeeld (nog) minder vaak online informatie opzochten of televisie keken om op de hoog-

te te blijven van het nieuws, maar ook dat het spelen van online multiplayer games en het bekijken van YouTubeclips afnam. Wat niet afnam, waren activiteiten die werden gekenmerkt door een kleine sociale afstand zoals tussen vrienden en familieleden: bijvoorbeeld msn'en en het gebruik van profielpagina's als Hyves.

In deze fase van de adolescentie wordt het voor jongeren steeds belangrijker in direct contact te staan met vrienden en bekenden. Binnen zitten achter de computer wordt geassocieerd met eenzaam zijn en geen vrienden hebben, aldus Van Kruistum, op grond van onder andere interviews met de jongeren.

Vierde deelstudie

De laatste deelstudie is een kwalitatief onderzoek naar de motieven die jongeren noemen voor het ontplooiën van buitenschoolse geletterde activiteiten, waarbij motieven genoemd in de eerste klas zijn vergeleken met motieven genoemd in de derde klas. De onderzoeksgroep bestond uit 15 jongens en 15 meisjes uit vmbo basis en kader, evenredig verdeeld over leerlingen met een autochtone en allochtone achtergrond. Het onderzoek bestond uit diepte-interviews, gehouden in 2008 en 2010, toen de bewuste leerlingen in de eerste, resp. derde klas zaten.

Het doel van de studie was na te gaan of jongeren geletterde activiteiten als intern of extern gereguleerd beleefden, met andere woorden: gemotiveerd door innerlijke noodzaak of door een drijfveer van buitenaf. Daarnaast is gekeken of daarin veranderingen optraden tussen klas 1 en klas 3.

Het bleek dat jongeren vaak meer dan één motief hebben voor een en dezelfde activiteit en daarin geen sterke scheiding aanbrengen tussen interne en externe motieven. Nogal wat jongeren verklaarden bijvoorbeeld dat ze boeken lezen omdat dat moest van school, maar ook omdat ze dat zelf wilden en plezierig vonden.

In de veranderingen die optraden waren drie patronen zichtbaar. Ten eerste bleek dat gedrukte media in de buitenschoolse context competitie ondervonden van nieuwe media en andere vormen van vrijetijdsbesteding. Jongeren gaven wel aan gemotiveerd te zijn om gedrukte media te gebruiken, maar hun voorkeur ging over het algemeen uit naar nieuwe media. Daarnaast vertelden jongeren in de derde klas vaker dat ze oude en nieuwe media gebruikten om informatie op te zoeken vanuit een bepaalde interesse, bijvoorbeeld de actualiteit, brommers, de oudheid of computerspellen. Ten derde legden jongeren vaker uit dat het gebruik van nieuwe media gestimuleerd werd van buitenaf, bijvoorbeeld door het zoeken naar een bijbaan, contact onderhouden met een werkgever, een brommerrijbewijs halen of producten (ver)kopen.

Conclusies

Uit de vier deelstudies trekt Van Kruistum een paar hoofdconclusies.

De eerste is dat nieuwe media een inherente aantrekkingskracht hebben voor jongeren: zij waarderen de mogelijkheid tot snelle, gemakkelijke, synchrone en multimodale interactie. Deze aantrekkingskracht zit voor een groot deel in de overeenkomst met onge-medieerd contact, dat ook synchroon en vaak met goede bekenden plaatsvindt.

De tweede is dat jongeren, ondanks stimulans van buitenaf (vooral door de school), het epistemisch potentieel van nieuwe media niet benutten en ook niet gaan benutten in de onderzochte periode. Onder epistemisch potentieel verstaat Van Kruistum de functies van nieuwe media die onmiddellijke, persoonlijke ervaringen overstijgen en waarvoor kritische reflectie en creativiteit zijn vereist.

De derde is dat er een grote diversiteit in mediavorkeuren is tussen jongeren. De geletterde activiteit van meisjes is buiten school hoger en diverser dan die van jon-

gens, al worden de verschillen in de loop van de tijd minder groot. Havo- en vwo-leerlingen zijn vaker media-omnivoren (bijna de helft) dan vmbo-leerlingen (ongeveer een kwart). Media-omnivoren belichamen het ideaal van de flexibele mediagebruiker, aldus Van Kruistum, en vmbo-leerlingen zijn in dit opzicht dus in het nadeel.

In haar aanbevelingen aan het onderwijs benadrukt Van Kruistum onder andere dat de meeste jongeren in haar onderzoek lezers en schrijvers zijn. Ze lezen en schrijven misschien niet de dingen die volwassenen waarderen en ze zien zichzelf vaak niet als lezers en schrijvers, maar ze lezen en schrijven wel degelijk, bijvoorbeeld door middel van nieuwe media. Daarom doen leerkrachten er goed aan zich af te vragen wat het nu precies is dat ze zo aan lezen en schrijven waarderen. Gaat het om het geschreven woord of om een bepaald soort gebruik dat daarmee sterk is geassocieerd? Kunnen ook andere media voor soortgelijke doeleinden worden ingezet? De epistemische functie van geletterde activiteiten is nodig om jongeren te leren kijken ook buiten de context van hun directe persoonlijke ervaring. Dit is echter geen definitief antwoord op bovenstaande vragen, maar eerder startpunt voor een hoog-nodig debat.

Het proefschrift van Van Kruistum geeft een goed beeld van het mediagebruik van onderbouwleerlingen in het voortgezet onderwijs tot aan het jaar 2011. Terecht wijst ze erop (p. 83) dat de opkomst van de smart phone onder leerlingen dit beeld intussen veranderd zal hebben. Gemedieerde multimodale activiteit valt via de smart phone nu immers te combineren met fysieke nabijheid van anderen, wat de associatie van deze activiteit met “eenzaam zijn en geen vrienden hebben” ongedaan maakt.

Het is even wennen om *geletterdheid* ingevuld te zien op een wijze die het begrip

nagenoeg synoniem maakt met *communicatie*. Maar het brede beeld dat Van Kruistum schetst en de verbanden die zij legt, hadden via een meer ingeperkte versie van de vragenlijst niet kunnen worden verkregen. Ook lijken haar facetmodel en haar meetinstrument goed bruikbaar voor vervolgonderzoek naar jongeren en hun gebruik van oude en nieuwe media.

HELGE BONSET